

Artur Pasko

Białystok

Międzynarodowe kontakty sportowe Polski w latach 1946–1949

W 1946 roku władze partyjno-państwowe rozpoczęły przejmowanie kontroli nad ruchem sportowym w kraju. W grudniu 1945 r. Rada Ministrów uchwaliła dwa akty prawne, które wydano z datą 16 stycznia 1946 r.: *dekret o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* oraz *dekret o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*¹. Decyzją Rady Ministrów kierowanie pracami dotyczącymi wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego powierzono Państwowemu Urzędowi Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego podporządkowanemu Ministerstwu Obrony Narodowej². Powstanie PUWF i PW miało zakończyć okres „żywiłowej” aktywności pasjonatów sportu. Wprowadzony w 1946 r. model zarządzania kulturą fizyczną wyraźnie nawiązywał do wzorca z lat 1927–1939, kiedy w Polsce funkcjonowała instytucja o tej samej nazwie. Dyrektorem utworzonego po II wojnie światowej PUWF i PW został szanowany przedwojenny sportowiec, a następnie działacz sportowy, Tadeusz Kuchar. Warto zauważyć, że w momencie obejmowania urzędu nie należał on do Polskiej Partii Robotniczej³.

¹ *Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*, Dz.U., 1946 r., nr 31, poz. 195; *Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*, Dz.U., 1946 r., nr 3, poz. 25; W rzeczywistości oba dokumenty miały nieprawdziwą datę wydania. Bowiern pierwszy z nich aprobatę Krajowej Rady Narodowej uzyskał – 23 września 1946 r., drugi – 28 kwietnia 1946 roku; zob.: A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną Polsce w latach 1944–2001*, Rzeszów 2005, s. 37.

² W *dekrecie o utworzeniu urzędów i rad wychowania fizycznego* wyraźnie zaniebdano temat sportu wyczynowego. Dopiero w artykule 16 zapisano: *Prezydium Państwowego Urzędu WF i PW ma prawo nadzorowania oraz ingerencji wykonywanej działalności związków, stowarzyszeń, klubów i innych organizacji w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu*. Patrz: *Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o utworzeniu urzędów i rad wychowania...*, Dz.U., 1946 r., nr 3, poz. 25, art. 16, p. 1.

³ Tadeusz Kuchar wstąpił do PPR w 1948 r., później należał do PZPR jednakże w *życiu partyjnym aktywnego udziału nie brał i jak mówi sam się zastanawiał co on robi chyba, że to, że oddziaływyje po linii zawodowej*, dlatego w 1951 r. egzekutywa Podstawowej Organizacji Partyj-

„Powojenny” Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego powstał w okresie, kiedy PPR nie posiadała jeszcze monopolu władzy w Polsce. Utworzenie instytucji, przynajmniej w nazwie nawiązującej do przedwojennej tradycji, służyło propagandzie „władzy ludowej”. Dzięki temu rządzący zachowywali pozory demokratycznych działań. dopełnieniem tego wrażenia było powołanie wspomnianego T. Kuchara na eksponowane stanowisko dyrektora, jako szanowanego, „bezpartyjnego fachowca”. Jednocześnie podporządkowanie PUWF i PW *najsilniejszemu resortowi* w Polsce – Ministerstwu Obrony Narodowej zapewniało rządzącym sprawowanie wyłącznej kontroli nad pracą urzędu⁴.

T. Kuchar okazał się człowiekiem uległym wobec władzy. Jednakże taka postawa pozwoliła mu utrzymać stanowisko dyrektora do kwietnia 1949 roku⁵. Natomiast rzeczywistą władzę w PUWF i PW pełnili zastępcy dyrektora ds. polityczno-wychowawczych, najpierw Eugeniusz Zadrzyński, a następnie Eugeniusz Kuszek⁶.

Po „wygranych” przez PPR wyborach do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. komuniści, wspierani przez aparat represji, systematycznie umacniali swoją władzę. Znalazło to także odzwierciedlenie w organizacji sportu. W marcu 1947 r. na odprawie szefów wydziałów Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego podkreślono: *My się musimy upolitycznić (...). Musimy zrobić renesans kultury fizycznej w Polsce*⁷. Niespełna trzy tygodnie później w PUWF i PW z *uwagi na nowy kierunek ogólnej polityki państwowej* (podkr. – A.P.) omawiano nową koncepcję reorganizacji urzędu⁸. Owa reorganizacja miała m.in. polegać na stopniowym odchodzeniu od pozorów kontynuacji przedwojennego modelu organizacji kultury fizycznej. 25 lu-

nej przy Głównym Komitecie Kultury Fizycznej wystąpiła z wnioskiem usunięcia go z PZPR, Patrz: Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy. Oddział w Otwocku (dalej: APWO), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Główny Komitet Kultury Fizycznej (dalej: PZPR. GKKF), sygn. 2 (245/II/2), *Protokół nr 37 z posiedzenia Egzekutywy przy POP PZPR przy GKKF dnia 30.XI.1951 r.*, k. 76; także: APWO, PZPR. GKKF, *Protokół nr 40 z posiedzenia Egzekutywy przy POP PZPR przy GKKF z dnia 21.XII.1951 r.*, k. 81.

⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (dalej: PUWF i PW), sygn. 10, *Protokół z odprawy szefów wydziałów PUWF i PW odbytej w dniu 8 marca 1947 r.*, k. 76.

⁵ W 1946 r. w „Przeglądzie Sportowym” Tadeusz Kuchar został przedstawiony następująco: *Obok głębokiej znajomości materiału i fachowości odznacza się T. Kuchar olbrzymią pracowitością i rozwagą, która sprawia, że we wszystkich konfliktach i zawitych sytuacjach ceniony był zawsze jako rozjemca o wyjątkowym takcie i umiarze*, Patrz: *Kandydat na fotel dyrektorski*, „Przegląd Sportowy”, Nr 2, 7 stycznia 1946 r., s. 2.

⁶ AAN, PUWF i PW, *Rozkaz personalny Nr 86*, k. 222.

⁷ AAN, PUWF i PW, sygn. 10, *Protokół z odprawy szefów wydziałów...*, k. 75 i n.

⁸ AAN, PUWF i PW, sygn. 8, *Protokół z konferencji odbytej w gabinecie ob. Dyrektora dn. 26 marca 1947 r.*, k. 28.

tego 1948 r. Sejm uchwalił ustawę *o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu*⁹. Zadanie kierowania sprawami kultury fizycznej i sportu powierzono Głównemu Urzędowi Kultury Fizycznej, zaś sprawy powszechnego przysposobienia młodzieży Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”.

Wspominana reorganizacja kultury fizycznej w Polsce dokonana została w okresie dominacji PPR w kraju. Władza mogła już pozwolić sobie na wprowadzenie struktur wychowania fizycznego i sportu spod parasola ochronnego MON. Zgodnie z ustawą, dyrektora GUKF mianował i zwalniał Prezydent RP, na wniosek Prezesa Rady Ministrów. Stanowisko to objął dotychczasowy dyrektor PUWF i PW, Tadeusz Kuchar¹⁰.

Utworzenie w lutym 1948 r. GUKF prowadziło do centralizacji struktur sportu w Polsce. Było też swoistą zapowiedzią planowanej ofensywy ideologicznej w sporcie. W kwietniu 1949 r. nowym jego dyrektorem został Lucjan Motyka¹¹. Zmiana na stanowisku dyrektora GUKF i zastąpienie T. Kuchara, działaczem aparatu partyjnego stanowiło element przygotowań do wprowadzenia radzieckiego modelu kultury fizycznej. W istocie, realizację tego procesu zapoczątkowało podjęcie 28 września 1949 r. przez Biuro Polityczne KC PZPR uchwały *w sprawie kultury fizycznej i sportu*¹². Trzy miesiące później 30 grudnia 1949 r., Sejm Ustawodawczy uchwalił projekt ustawy *o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu*. Powołano w niej organ *planowania, kierownictwa i kontroli całokształtu spraw kultury fizycznej i sportu* – Główny Komitet Kultury Fizycznej¹³.

⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu, Dz.U., 1948 r., nr 12, poz. 90.

¹⁰ P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości lat 1944–1956*, Poznań 2006, s. 126.

¹¹ W okresie międzywojennym należał on do Polskiej Partii Socjalistycznej (1931–1935) i Komunistycznej Partii Polski (1935–1937). Był organizatorem strajków, więźniem Berezki Kartuskiej. W 1940 r. ponownie wstąpił do PPS. W czasie II wojny światowej był więźniem obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Od grudnia 1948 r. był członkiem PZPR. Patrz: AAN, KC PZPR, sygn. V/95, *Wniosek o zatwierdzenie na stanowisko ambasadora PRL w Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej*, k. 101; AAN, sygn. 4086, *Teczka osobowa Lucjana Motyki*, k. 2 i n.

¹² J. Gaj, *Ewolucja struktur organizacyjnych państwowego kierownictwa kultury fizycznej w Polsce*. „Wychowanie Fizyczne i Sport”, nr 2, tom XXXIII, Warszawa 1989, s. 118; także: M. Ordyłowski, *Stalinizm w sporcie*, [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 r. Pamiętnik*, t. III, cz. 3, s. 482; L. Gondek, *Kultura fizyczna w Polsce 1944–1984*, Gdańsk 1986, s. 18. B. Ryba, *Podstawy organizacji kultury fizycznej*, Poznań 1989, s. 65.

¹³ Ustawa z dn. 30 grudnia 1949 r. o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu, [w:] Uchwały i dokumenty w sprawie kultury fizycznej za rok 1950, Warszawa 1951, s. 17.

Ta zmiana na stanowisku dyrektora GUKF dokonała się już po tzw. zjednoczeniu ruchu robotniczego, w okresie dominacji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, kiedy partia nie musiała już stwarzać pozorów demokratycznych zachowań.

Przejęcie przez władze kontroli nad ruchem sportowym w Polsce musiało wiązać się z ograniczeniami narzuconymi środowisku sportowemu. Ponieważ rozważania dotyczą okresu „zimnej wojny”, pojawia się kwestia zasad nawiązywania przez Polskę międzynarodowych kontaktów sportowych.

Jednym z pierwszych, a być może pierwszym dokumentem określającym zasady dotyczące wyjazdów zagranicznych o charakterze sportowym był *Komunikat nr 1* ogłoszony w 1946 r. przez PUWF i PW¹⁴. Informowano w nim, że sportowcy wyjeżdżający za granicę, aby otrzymać paszport, musieli przynajmniej cztery tygodnie przed wyjazdem złożyć, za pośrednictwem PUWF i PW, odpowiednie formularze i skompletowane dokumenty. Podlegający służbie wojskowej dodatkowo musieli uzyskać zgodę MON. W PUWF i PW opiniowano także wnioski o przydział dewiz i zgodę na ich wywóz z Polski. Wnioski te należało złożyć do NBP. Kierownictwo PUWF i PW zastrzegło sobie *prawo zmiany składu ekspedycji jak również przydzielenia swego delegata*¹⁵.

Z kolei, gdy polscy organizatorzy chcieli zaprosić do kraju drużyny zagraniczne, potrzebna była zgoda MSZ. Sprawę należało załatwiać za pośrednictwem PUWF i PW¹⁶.

Wprowadzenie znacznych utrudnień biurokratycznych w pierwszym roku funkcjonowania PUWF i PW miało na celu dokładną selekcję wyjeżdżających. Zarazem jednak, rządzący byli zainteresowani licznym udziałem polskich sportowców i ich udanymi występami w międzynarodowych imprezach sportowych. Stanowiło to bowiem element propagandy i utwierdzić miało kibiców w przekonaniu, że kraj funkcjonuje normalnie.

Potwierdzenie tej tezy znajdujemy w korespondencji dyrektora gabinetu ministra spraw zagranicznych z Departamentem Politycznym Ministerstwa Administracji Publicznej. Dyrektor pisał: *Ewentualny udział polskich zawodników w zawodach międzynarodowych ma poważne znaczenie propagandowe*¹⁷.

Podobny mechanizm propagandowy funkcjonował w przypadku wyjazdów działaczy sportowych na kongresy i konferencje międzynarodowe. Tak się złożyło, że przejmowanie kontroli przez państwo nad sportem zbiegło się w czasie

¹⁴ AAN, PUWF i PW, sygn. 8, *Komunikat nr 1*, k. 3.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, k. 3.

¹⁷ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, sygn. z. 15, w. 22, t. 221, *Pismo dyrektora gabinetu ministra spraw zagranicznych dr T. Rakowskiego do Departamentu Politycznego Ministerstwa Administracji Publicznej z dnia 4 marca 1946 r.*, k. 19.

z odbudową międzynarodowych struktur sportowych¹⁸. Dlatego na początku października 1946 r. na I Sesji Państwowej Rady Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego jeden z uczestników obrad stwierdził: *Odnośnie kontaktów zagranicznych umożliwimy delegatom naszych Związków Sportowych branie udziału w Międzynarodowych kongresach sportowych. Muszę podkreślić, że godnie reprezentowali Polskę i że wielu z nich wybrano bądź do Zarządów bądź do komisji sportowych*¹⁹.

Warto dodać, że aktywny udział polskich działaczy w międzynarodowych kongresach sportowych i ewentualny wybór do kierownictwa międzynarodowych władz sportowych w perspektywie mógł przynieść korzyści władzy. Po pierwsze, wzmocniłby pozycję sportu polskiego na forum międzynarodowym; po drugie, ułatwiłby rządzącym realizowanie zadań o charakterze propagandowym, np. ubieganie się o organizację znaczących imprez sportowych²⁰.

Do połowy 1948 r. władze nie ograniczały radykalnie kontaktów sportowych z krajami kapitalistycznymi. Wyjątkiem był bojkot państw, które wywołały II wojnę światową – Niemiec i Japonii, a także Hiszpanii rządzonej przez generała Franco²¹. Jednak podobne działania podjęły także inne kraje i międzynarodowe organizacje sportowe²².

Polacy rywalizowali więc zarówno ze sportowcami z krajów demokracji ludowej, jak i Europy Zachodniej. Na przykład w 1947 r. MSZ wyraziło zgodę na udział polskiej drużyny tenisowej w Pucharze Davisa²³. Okazało się, że ry-

¹⁸ *Konsolidacja międzynarodowego sportu. Kto się zorganizował i kogo przewodzi*, „Przegląd Sportowy”, Nr 4, 9 stycznia 1947 r., s. 3.

¹⁹ AAN, PUWF i PW, sygn. 10, *Wyciąg z protokołu obrad 1-szej sesji Państwowej Rady WF i PW w dniach 5 i 6 października 1946 r.*, k. 35.

²⁰ W maju 1946 r. na łamach „Przeglądu Sportowego” zapowiadano: *Ambicją sportu polskiego będzie przeprowadzenie w r1956 Olimpiady letniej i zimowej w Polsce. Przez najbliższych dziesięć lat będzie PUWF tworzył odpowiednie fundamenty dla tego przedsięwzięcia. Odpowiedni wniosek zostanie przedłożony Międzynarodowemu Komitetowi Olimpijskiemu*. Patrz: *Wielkie zamierzenia PUWF. Projekt Olimpiady w Polsce w 1956 r.*, „Przegląd Sportowy”, nr 22, 27 maja 1946 r., s. 2.

²¹ W 1947 r. pełnomocnik ministra obrony narodowej nakazał wszystkim związkom sportowym podjąć uchwałę o skreśleniu z listy partnerów sportowych Hiszpanii. Bezpośrednim powodem tej decyzji było niesłuszne oskarżenie prasy francuskiej o rzekomym zaproszeniu przez Polskę na międzynarodowe mistrzostwa polski w narciarstwie drużyny hiszpańskiej. Zob.: AAN, PUWF i PW, sygn. 71, *Pismo gen. E. Kuszko do Prezydium Państwowej Rady WF i PW z lutego 1947 r.*, k. 16; AAN, PUWF i PW, sygn. 71, *Decyzja pełnomocnika ministra obrony narodowej i dyrektora PUWF i PW*, k. 29.

²² Międzynarodowa Federacja Piłki Nożnej (FIFA) zabroniła utrzymywania kontaktów sportowych z drużynami niemieckimi, wydała także zakaz sprowadzania niemieckich piłkarzy do innych drużyn. Na Igrzyska Olimpijskie w Londynie nie zaproszono m.in. Japonii i Niemiec. Zob.: *Jeszcze się dziwią*, „Przegląd Sportowy”, Nr 7, 23 stycznia 1947 r., s. 1; *Kubek wody na niemieckie głowy*, „Przegląd Sportowy”, Nr 79, 2 października 1947 r., s. 1; *Niemcy montują Komitet Olimpijski*, „Przegląd Sportowy”, Nr 6, 16 stycznia 1947 r., s. 1.

²³ *Czy wiecie że...*, „Przegląd Sportowy”, Nr 1, 1 stycznia 1947 r., s. 3.

walem Polaków zostali mocni tenisiści angielscy²⁴. W tym samym roku Polski Związek Bokserski zaprosił do Polski amerykańską wojskową drużynę bokserką²⁵. Władze wyrażały także zgodę na pracę w naszym kraju trenerów z Europy Zachodniej²⁶. Ciekawe jest, że do końca 1948 r. kierownictwo sportu polskiego w statystykach ujmujących międzynarodowe występy polskich sportowców nie stosowało podziału spotykanego w późniejszych latach, na „kraje kapitalistyczne” i „kraje demokracji ludowej”.

Do połowy 1948 r. cele, jakie rządzący chcieli realizować poprzez sport (i sposób, w jaki je realizowali) pokrywały się z interesami działaczy środowiska sportowego. Jedni i drudzy korzystali z udanych występów sportowców na zagranicznych stadionach. Można więc odnieść wrażenie, że w latach 1946–1948 partnerów sportowych dobierano przede wszystkim, chociaż nie wyłącznie, w zależności od oczekiwanych korzyści sportowych i możliwości finansowych strony polskiej.

Ze względu na ogólny kierunek przemian politycznych można było zakładać, że najczęstszymi zagranicznymi sportowymi rywalami Polaków powinni być sportowcy Związku Radzieckiego. Tymczasem, ani kierownictwo PUWF i PW, ani władze związków sportowych nie wykazały odpowiedniej inicjatywy, by nawiązać kontakty sportowe z odpowiednimi radzieckimi organizacjami. Dlatego to „zaniedbanie” próbowali naprawić rządzący. W styczniu 1947 r. na łamach „Przeglądu Sportowego” ukazała się informacja: *Ministerstwo Spraw Zagranicznych zwróciło się z prośbą do PUWF, aby w jak najszybszym czasie skomunikował się ze związkami sportowymi, pragnącymi nawiązać kontakty sportowe ze Związkiem Radzieckim. PUWF prosi, aby związki sportowe natychmiast nadesłały w tej materii swe życzenia, zarówno jeśli chodzi o kontakty grupowe jak i indywidualne*²⁷. Półtorej roku później, w okresie funkcjonowania GUKF, przedstawiciele tej instytucji spotkali się z obojętnością kierownictwa sportu w Związku Radzieckim. Szef Wydziału Spraw Zagranicznych GUKF, major Fred Better w sprawozdaniu pisał: *Bardzo zależało nam na kontakcie sportowym ze Związkiem Radzieckim. Kilkakrotnie drogą listową i drogą dyplomatyczną próbowaliśmy nawiązać ten*

²⁴ *Anglicy już trenują w Warszawie przed spotkaniem z Polską*, „Przegląd Sportowy”, Nr 37, 8 maja 1947 r., s. 1.

²⁵ *Oficjalne zaproszenie Amerykanów do Polski*, „Przegląd Sportowy”, Nr 10, 3 lutego 1947 r., s. 4.

²⁶ 1 stycznia „Przegląd Sportowy” informował, że w Zakopanem pracę rozpoczął szwajcarski trener zjazdowców Roger Feul. Zob.: *Szwajcarski trener dla zjazdowców rozpoczął pracę w Zakopanem. Nareszcie w lutym startują w Chamonix*, „Przegląd Sportowy”, Nr 1, 1 stycznia 1947 r., s. 1; Według danych GUKF w okresie od marca do września 1948 r. sprowadzono do Polski 10 trenerów zagranicznych. Niestety, nie wiemy jednak ilu z nich pochodziło z Europy Zachodniej. Zob.: AAN, Główny Urząd Kultury Fizycznej (dalej: GUKF), sygn. 36, *Sprawozdanie z prac Wydziału Zagranicznego GUKF w okresie od marca do września 1948 r.*, k. 27.

²⁷ *Czy wiecie że...*, „Przegląd Sportowy”, Nr 1, 1 stycznia 1947 r., s. 3.

*kontakt, jednak mimo usilnych starań z naszej strony, próby te nie dały dotąd pozytywnego rezultatu. Najbardziej ścisły kontakt utrzymywaliśmy ze sportowcami Czechosłowacji, którzy kilkakrotnie gościli u nas w kraju*²⁸.

W 1948 r. w Londynie odbyły się pierwsze po II wojnie światowej Igrzyska Olimpijskie. W tym samym roku zorganizowano także Igrzyska Bałkańsko-Środkowoeuropejskie. W obu imprezach uczestniczyli polscy sportowcy. W Igrzyskach Bałkańsko-Środkowoeuropejskich Polacy wystąpili tylko raz. Jednak obserwując ówczesną sytuację w międzynarodowym ruchu komunistycznym oraz pamiętając o uzależnieniu Polski od ZSRR, trzeba przyznać, że udział Polaków w tych ostatnich zawodach był niespodzianką.

Pomysłodawcą Igrzysk Bałkańsko-Środkowoeuropejskich była Jugosławia. Natomiast stosunki radziecko-jugosłowiańskie nie były najlepsze przynajmniej od początku 1948 r., kiedy to w Jugosławii J. B. Tito, a w Bułgarii G. Dymitrow, jak się okazało, wbrew woli Stalina zaczęli forsować koncepcję federacji bałkańskiej. W połowie 1948 r. Jugosławia została usunięta z Kominformu²⁹. W konflikcie pomiędzy Belgradem i Moskwą władze polskie opowiedziały się oczywiście po stronie Kremla. Mimo to jednak, że Stalinowi musiało zależeć na marginalizacji igrzysk, to władze polskie wyraziły zgodę na udział polskich sportowców w tych zawodach³⁰. Organizatorzy zaprosili do udziału w igrzyskach także sportowców Związku Radzieckiego. Jednak przewodniczący Wszechzwiązkowego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu ZSRR, Aleksiej Romanow odmówił, tłumacząc mało wiarygodnie: *liczne poprzednie zobowiązania nie zezwalają sportowcom sowieckim, ku ich wielkiemu żalowi do wzięcia udziału w Igrzyskach tego roku*³¹. Dodajmy, że sportowcy radzieccy nie wzięli także udziału w Igrzyskach Olimpijskich w Londynie w 1948 roku.

Można założyć, że przywództwo radzieckie, wykorzystując zależność krajów satelickich od ZSRR, doprowadziło głosami przedstawicieli tych państw do zawieszenia Igrzysk Bałkańsko-Środkowoeuropejskich. To „zadanie specjalne” wykonało rumuńskie kierownictwo sportu, stwierdzając m.in., że Igrzyska Bałkańsko-Środkowoeuropejskie *przeciwstawiają się sportowi międzynarodowemu i stoją na neutralnej pozycji między sportem Zachodu i Związku Radzieckiego, dodatkowo pogłębiają istniejącą między nimi przepaść. Taka neutralna pozycja nie powinna mieć miejsca w życiu sportowym, gdyż pomaga ona polityce re-*

²⁸ AAN, GUKF, sygn. 36, *Sprawozdanie z prac Wydziału Zagranicznego GUKF w okresie od marca do września 1948 r.*, k. 29.

²⁹ W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2002, s. 52.

³⁰ *Dwa zwycięstwa siatkarki w Sofii*, „Przegląd Sportowy”, Nr 77, 6 września 1948 r., s. 1.

³¹ AAN, GUKF, sygn. 67, *Pismo Przewodniczącego Wszechzwiązkowego Komitetu Kultury Fizycznej ZSRR do Sekretariatu Komitetu Igrzysk Bałkańskich i Europy Środkowej* (przetłumaczone na język polski), k. 79.

akcji w sporcie (...) ³². Rumuni domagali się natychmiastowego zlikwidowania tych igrzysk, informując o zakończeniu pracy delegatów Rumunii we wszystkich ich strukturach organizacyjnych, łącznie z planowaną na 6 września 1948 r. konferencją komitetu igrzysk ³³.

Przedstawiciele GUKF uczestniczyli we wspomnianej konferencji. Polskę reprezentował zastępca dyrektora GUKF, ppłk Henryk Szemberg. Po powrocie z konferencji przekazał on informację o „wstrzymaniu” igrzysk i odwołaniu planowanych, w ich ramach, turnieju bokserskiego w Albanii i zawodów lekkoatletycznych w Jugosławii. W zamian polscy lekkoatleci mieli uczestniczyć w zawodach organizowanych przez Rumunię w Bukareszcie ³⁴.

Czy interesy sportu polskiego przemawiały za uczestnictwem w Igrzyskach Bałkańsko-Środkowoeuropejskich? Odpowiedź na to pytanie odnajdujemy w piśmie kierownictwa PUWF i PW skierowanym do MSZ 8 marca 1948 r., a więc w przededniu letniego sezonu sportowego. Władze sportu polskiego stwierdziły wówczas: *co do strony sportowej i propagandowej, to uważamy, że udział Polski w tej wielkiej imprezie (Igrzyskach Bałkańsko-Środkowoeuropejskich – A. P.) byłby ze wszystkich stron (...) celowy i pożądany. (...) W wyrównanej klasie naszych przeciwników mielibyśmy możliwości podciągnąć nasz poziom, a nawet osiągnąć sukcesy, co podniosłoby autorytet polskiego sportu za granicą. Prócz tego Igrzyska, ze względu na zespół państw biorących udział, przyczyniłyby się niewątpliwie do dalszego zacieśniania naszej współpracy i przyjaźni z państwami słowiańskimi i z innymi republikami Europy Środkowej i Wschodniej* ³⁵.

Jeżeli przyjmiemy argumenty przedstawione w cytowanym fragmencie, to nie ulega wątpliwości, że „zawieszenie” wspomnianych igrzysk było z punktu widzenia interesów sportu polskiego niekorzystne. Tym bardziej, że igrzyska te praktycznie stanowiły podstawę międzynarodowych kontaktów sportowych Polski w 1948 roku. Warto zauważyć, że z Igrzyskami Bałkańsko-Środkowoeuropejskimi kierownictwo PUWF i PW, a później GUKF, wiązało pewne nadzieje na 1949 rok. Polska miała być bowiem jednym z organizatorów niektórych zawodów rozgrywanych w ramach igrzysk ³⁶. Zawieszenie imprezy zburzyło także plan kontaktów międzynarodowych Polski na 1948 r. i zmusiło kierownictwo sportu polskiego do szukania nowych partnerów sportowych na rok na-

³² AAN, GUKF, sygn. 67, *Generalny Sekretariat Igrzysk Bałkańskich I Europy Środkowej*, k. 1.

³³ Ibidem.

³⁴ *Tylko chwilowa przerwa w Igrzyskach Bałkańsko – śr. Europejskich*, „Przegląd Sportowy”, Nr 78, 10 września 1948 r., s. 1; AAN, GUKF, sygn. 67, *Generalny Sekretariat Igrzysk Bałkańskich I Europy Środkowej*, k. 3.

³⁵ AAN, GUKF, sygn. 67, *Pismo PUWF I PW skierowane do Departamentu Prasy i Informacji Ministerstwa Spraw Zagranicznych z dnia 8 marca 1948 r.*, k. 71.

³⁶ AAN, GUKF, sygn. 67, *Pismo PUWF I PW do Komitetu Igrzysk Bałkańskich z dnia 8 marca 1948 r.*, k. 70.

stępny. W tym kontekście znamieną była uwaga mjr. Bettera w sprawozdaniu Wydziału Spraw Zagranicznych GUKF: *Jak będą wyglądały kontakty sportowe z zagranicą – trudno jest w tej chwili powiedzieć, gdyż po odroczeniu Igrzysk Bałkańskich i Europy Środkowej, na których zasadniczo opierały się nasze zagraniczne kontakty, szereg planowanych imprez międzynarodowych nie doszło do skutku*³⁷.

W kontekście wydarzeń, które rozegrały się wokół wspomnianych igrzysk we wrześniu 1948 r., kierunek dalszych międzynarodowych kontaktów sportowych Polski wydawał się już oczywisty. Dlatego mjr Better zapowiadał: *kierunkiem dalszej współpracy na terenie międzynarodowym jest przede wszystkim kontakt ze Związkiem Radzieckim i wszystkim państwami demokracji ludowej*³⁸.

Konflikt między ZSRR i Jugosławią, i w efekcie zaangażowanie Związku Radzieckiego w działania zmierzające do zamknięcia Igrzysk Bałkańsko-Środkowo-europejskich, zdecydowanie wpłynął na zmianę polityki władz polskich wobec zagadnienia międzynarodowych kontaktów sportowych. Zakończyły one stosunkowo liberalny, nastawiony na wykorzystanie efektu propagandowego, ich okres. Wprowadziły zaś do niej zasadę „ostrożnego” dobierania międzynarodowych partnerów sportowych.

Znamienne jest, że od 1949 r., w dokumentacji wewnętrznej i oficjalnej instytucji, wprowadzono wspomniany wyraźny podział tych partnerów na dwie grupy: kraje kapitalistyczne („kk”) i kraje demokracji ludowej („kdl”; w kolejnych latach „ks” – kraje socjalistyczne). Podział ten obowiązywał do końca istnienia PRL, a kontakty sportowe ze sportowcami z krajów kapitalistycznych były przez cały okres reglamentowane. Zmieniała się jedynie częstotliwość tych kontaktów.

W planach przygotowanych w WSZ GUKF ustalono, że w 1949 r. rywalami sportowymi Polaków mieli być przede wszystkim zawodnicy z krajów demokracji ludowej³⁹. Rywalizacja ze sportowcami z Europy Zachodniej dopuszczalna była jedynie w przypadku *lewicowych organizacji robotniczych*⁴⁰. Natomiast „łagodniej” traktowano *imprezy ogólne w rodzaju mistrzostw europejskich czy też światowych*⁴¹.

³⁷ AAN, GUKF, sygn. 36, *Sprawozdanie z prac Wydziału Zagranicznego GUKF w okresie od marca do września 1948 r.*, k. 27–28.

³⁸ Ibidem, k. 28.

³⁹ W okresie od 1 stycznia 1949 r. do 31 marca 1949 r. kierownictwo GUKF planowało pięć spotkań międzynarodowych w kraju (wszystkie z reprezentacjami państw demokracji ludowej) i siedem spotkań międzynarodowych zagranicą (z tego sześć z krajami demokracji ludowej); zob. AAN, GUKF, sygn. 36, *Plan pracy Wydziału Zagranicznego GUKF na okres I.I. do 31.III* [1949 r.], k. 30.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

Nie oznacza to, że do 1948 r. władze pomijały aspekt polityczny doboru rywali sportowych. Już w 1947 r. w komunikacie PUWF i PW podkreślano: *Sport nabiera coraz bardziej na znaczeniu a kontakty zagraniczne odgrywają dużą rolę, wkraczając w sferę polityki i ekonomii*⁴². Toteż od początku tworzenia struktur organizacyjnych sportu międzynarodowe kontakty sportowe znajdowały się w kręgu zainteresowania władz, stanowiąc element polityki państwa. Dowodziła tego pozycja MSZ w procesie zatwierdzania międzynarodowych kontaktów sportowych w okresie funkcjonowania PUWF i PW – to w MSZ decydowano o podejmowaniu lub odrzucaniu międzynarodowych kontaktów sportowych. W początkowym okresie istnienia GUKF politykę tę próbowano kontynuować. Jednakże już jesienią 1948 r. wspomniany mjr F. Better zauważył: *Ministerstwo Spraw Zagranicznych często akceptowało imprezy międzynarodowe z własnej inicjatywy nie uzgadniając tych spraw z Głównym Urzędem Kultury Fizycznej. (...) Należy dalej nadmienić, że zgodnie z dekretem, który powołał do życia Główny Urząd Kultury Fizycznej, tenże Urząd jest najwyższą magistralą sportu polskiego, wobec tego ostateczna decyzja o celowości organizowania takich czy innych imprez narodowych powinna należeć do GUKF, a nie do MSZ, który rości sobie do tego prawo*⁴³.

PUWF i PW miał niewielki stopień samodzielności, ale wedle intencji partii komunistycznej miał m.in. przekonywać społeczeństwo o demokratycznym charakterze zmian w kraju. Najważniejsze decyzje, a do takich należało akceptowanie kontaktów międzynarodowych, podejmowano poza tą instytucją. Zdecydowanie natomiast mocniejszą pozycję miał GUKF. Większy był też zakres jego samodzielności, szczególnie gdy dyrektorem został L. Motyka. W istocie jednak, kluczowe decyzje zapadały w KC PZPR.

Wspomniano już wcześniej, że władze podejmowały próby sprawowania swego rodzaju selekcji osób uczestniczących w międzynarodowych kontaktach sportowych już na etapie przygotowywania wyjazdu i załatwianiu formalności wyjazdowych. Osoby, w stosunku do których były jakiegokolwiek zastrzeżenia i podejrzenia, nie otrzymywały paszportów. Kontrolę wyjeżdżających prowadzono także w trakcie wyjazdu zagranicznego. Kierownictwo ekipy sportowej, ale także inne osoby towarzyszące drużynie, np. dziennikarze, zobowiązani byli do złożenia pisemnego sprawozdania z wyjazdu, w którym oceniano też postawę polityczną wyjeżdżających, wymieniano szczegółowo ich kontakty czy relacje ze spotkań z gospodarzami. Autorzy sprawozdań mieli zapewne świadomość, że odpowiednie instytucje, zwłaszcza organa bezpieczeństwa, konfrontowały wszystkie relacje. Zatajenie, czy też pominięcie w sprawozdaniu pozornie błędnego wydarze-

⁴² AAN, PUWF i PW, sygn. 8, *Komunikat nr 10*, k. 124.

⁴³ AAN, GUKF, sygn. 36, *Sprawozdanie z prac Wydziału Zagranicznego GUKF w okresie od marca do września 1948 r.*, k. 27.

nia mogło spowodować utratę zaufania do piszącego i w efekcie nie udzielenie zgody na kolejny wyjazd zagraniczny. Ten mechanizm powodował, że zwykle relacje z wyjazdów były bardzo dokładne, a niejednokrotnie ich styl niewiele odbiegał od donosów⁴⁴.

W kontrolowanie, czy jak to określało kierownictwo sportu, w „opiekę” nad wyjeżdżającymi ekipami, zaangażowane były także polskie placówki dyplomatyczne. Do marca 1947 r. zajmowały się tym zwykle polskie attachaty prasowe. Wyjątkiem była Ambasada Polska w Paryżu, gdzie istniał referat sportowy⁴⁵. Formalnie od kwietnia 1947 r. „opiekę” nad drużynami sportowymi wyjeżdżającymi za granicę przyjęły attachaty wojskowe⁴⁶. Także dyplomaci przebywający na placówkach zagranicznych pisali sprawozdania z pobytu polskich sportowców za granicą. Kierowali je do MSZ⁴⁷. Charakter tych relacji różnił się od wspomnianych wcześniej sprawozdań członków ekip. Zawierały one informacje na temat ogólnego postrzegania polskiej ekipy przez miejscową opinię publiczną i ewentualnie znaczenia propagandowego wizyty. Zapewne także, na podstawie tych opinii władze oceniały polityczne i propagandowe znaczenie wyjazdu. Niejednokrotnie stanowiło to podstawę decyzji o utrzymaniu bądź rezygnacji z dalszego kontaktu sportowego.

Sportowcy wprawdzie formalnie nie musieli pisać szczegółowych raportów z wyjazdów zagranicznych, ale wcześniej składali zobowiązania dotyczące ich postawy w czasie wyjazdu. Na przykład przed Igrzyskami Bałkańsko-Środkowoeuropejskimi obiecywali, że: (...) *zachowanie moje będzie wzorowo-sportowe godne reprezentanta barw narodowych, oraz całkowicie podporządkuję się dyrektywom kierownictwa ekspedycji*⁴⁸.

Sportowcy nie mogli nie dostrzec szczególnej „opieki”, jaką nad nimi rozciągano. Zapewne mieli też świadomość konsekwencji spotykających członków ekipy uznanych za „nieprawomyślnych” czy nie budzących zaufania. Utrzymywanie wśród wyjeżdżających za granicę reprezentantów stanu podejrzliwości i zagrożenia sprzyjało wykorzystywaniu tego w konfliktach personalnych. W 1947 r. jeden ze sportowców, prawdopodobnie skłócony z władzami związku sportowego, napisał donos do Komitetu Łódzkiego PPR, w którym oskarżał działaczy sportowych: *kierownictwo nasze – pisał – stało na poziomie zwykłych czarno-giełdźarzy, uganiających się za sprzedażą dolarów, a nie dbających o dobre imię*

⁴⁴ AAN, GUKF, sygn. 68, *Sprawozdanie*, k. 1, 2, 3, 13–18.

⁴⁵ AAN, PUWF i PW, sygn. 8, *Komunikat nr 10*, k. 124. Jednym z pierwszych krajów, który przed Olimpiadą w Londynie w 1948 r. wprowadził attachaty sportowe była Szwecja.

⁴⁶ AAN, PUWF i PW, sygn. 71, *Pismo szefa II Oddziału Sztabu Generalnego Wojska Polskiego gen. W. Komara do pełnomocnika Ministra Obrony Narodowej dla spraw wf i pw*, k. 56.

⁴⁷ AAN, GUKF, sygn. 69, *Pismo charge d'affaires a.[d]i.[nterim] w Helsinkach do Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Departament Prasy i Informacji*, k. 19.

⁴⁸ AAN, GUKF, sygn. 68, *Oświadczenie*, k. 49.

*Polski Demokratycznej*⁴⁹. Interesujące, że pismo zostało napisane co najmniej trzy miesiące po powrocie do kraju. Trudno uwierzyć, by ta gorliwość była efektem spotkań uświadamiających organizowanych z członkami ekip sportowych przed wyjazdem.

Podsumowując zatem, rok 1948 r. okazał się przełomowy dla geografii kontaktów sportowych Polski. Radziecko-jugosłowiański konflikt polityczno-ideologiczny spowodował też zmianę polityki władz wobec doboru zagranicznych rywali dla polskich sportowców. Dotąd Polska utrzymywała, w miarę możliwości, liczne kontakty sportowe zarówno ze sportowcami z krajów demokracji ludowej, jak i krajów kapitalistycznych. Pomimo pozornej ich apolityczności spełniały one zadanie propagandowe. Polityka ta, nazwijmy ją sportowa, korespondowała z ogólną sytuacją społeczno-polityczną Polski. W kraju rządzonym przez komunistów, w którym, do 1948 r. opowiadali się oni przeciwko kolektywizacji rolnictwa, a nawet uczestniczyli w obchodach świąt kościelnych, międzynarodowe kontakty sportowe także pozornie wydawały się odległe od polityki. Jednak poczynając od drugiej połowy 1948 r., wyraźnie zmieniono zasady dobierania sportowych rywali Polaków. Polegały one na ostrożnej selekcji i ograniczaniu kontaktów sportowych z krajami spoza bloku komunistycznego. Od początku też funkcjonowania PUWF i PW prowadzono kontrolę osób wyjeżdżających za granicę od momentu zgłoszenia wyjazdu, a następnie w jego trakcie. W kolejnych latach, a szczególnie w okresie stalinizacji sportu, system kontroli wyjeżdżających i reglamentacji kontaktów sportowych został jeszcze bardziej uszczelniony i udoskonalony.

Poland's international sports contacts in 1946–1949

Founding of the State Office of Physical Education and Military Defence (Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego – PUWF i PW) in 1946 terminated the period of “spontaneous” activity of sports enthusiasts. The PUWF i PW was subordinated to the Ministry of National Defence (Ministerstwo Obrony Narodowej), which assured the government’s control over the office’s activities. The next reorganization of physical education was conducted in the period of domination of the Polish Workers’ Party (PPR). Consequently, in February 1948 the Main Office of Physical Culture (Główny Urząd Kultury Fizycznej) was established. This change led to the centralization of sports structures. It also forecast ideological offensive in this field.

⁴⁹ AAN, PUWF i PW, sygn. 1, *Pismo skierowane do Komitetu Łódzkiego PPR*, k. 322.

The takeover of control by the authorities meant restrictions imposed on the sports movement. Thus, the question of principles governing establishing by Poland international sports relations was to be answered.

Until the second half of 1948 the authorities had not restricted contacts with capitalist countries in any significant way. Goals which the authorities aimed at through sport overlapped with the goals of sports activists. Both sides benefited from successful performance of Polish sportsmen in foreign stadiums. It is hard to resist the impression that in the years 1946–1948 sports partners were chosen mainly, although not exclusively, with the view of predicted sports benefits and financial capability of the Polish side.

The year 1948 seemed to be groundbreaking for the geography of sports contacts. The Soviet-Yugoslavian political and ideological conflict caused a change in the Polish policy concerning foreign adversaries for Polish sportsmen. Up till then, whenever possible, Poland had maintained numerous sports contacts with sportsmen from both the people's democracy and capitalist countries. From the second half of 1948 principles regulating the choice of sports adversaries for Poles were significantly changed. They consisted in a cautious selection and putting limits to sports contacts with countries from outside the communist block.

Since the time when the PUWF i PW was founded, persons chosen to go abroad were controlled both before and during their stays in other countries. In the following years, and especially in the period of Stalinization of sport, the system of control of persons going abroad and of the regulation of sports contacts was even more tightened and improved.